

СРАВНИТЕЛНИЯТ МЕТОД*

ГЛАВА 18

Ленард Блумфийлд

Прев. от английски Светлана Неделчева

THE COMPARATIVE METHOD

CHAPTER 18 (Language. (1933). New York: Henry Holt.)

Leonard Bloomfield¹

Trans. from English by Svetlana Nedelcheva², Shumen University, Bulgaria

18.1. В глава 1 видяхме, че някои езици си приличат до такава степен, че това може да се обясни само с историческа връзка. Някои прилики със сигурност може да са резултат от универсални фактори. Такива езикови единици като фонемите, морфемите, думите, изречения, фрази и различни заместващи конструкции се появяват във всеки език – те са присъщи на естеството на човешката реч. Други характеристики като категориите на съществителните имена и на глаголите – число, лице, падеж и време или граматически роли като деятел, цел на глаголното действие и притежател, не са универсални, но са толкова широко разпространени, че с повече знания без съмнение някой ден ще ги свържем с универсалните черти на човечеството. Много характеристики, които не са широко разпространени – сред тях някои много специфични и дори несъществени – са открити в далечни и напълно несвързани езици; тези характеристики също може да се очаква някой ден да хвърлят светлина върху човешката психология.

Някои други прилики между езиците не са от значение. В съвременния гръцки език [inati] означава 'око', същото означава и малайската

* Преводът е направен по изданието: Bloomfield, L. (1933). *Language*. London: George Allen&Unwin LTD.

¹ Leonard Bloomfield was an American linguist who led the development of structural linguistics in the United States during the 1930s and the 1940s. His influential textbook *Language*, published in 1933 (Chapter 18 is presented here), is a comprehensive description of American structural linguistics. He made significant contributions to Indo-European historical linguistics and the description of some minor language families. Bloomfield's approach to linguistics was characterized by his emphasis on the scientific basis of linguistics and formal procedures for the analysis of linguistic data.

² Assoc. prof. Svetlana Nedelcheva, PhD, is a lecturer at the Department of English Studies of *Konstantin Preslavsky* University of Shumen. Her research interests are in the field of cognitive linguistics, contrastive linguistics, translation and foreign language teaching. Email: s.nedelcheva@shu.bg

дума [mata]. Ако не знаехме нищо за историята на тези езици, би трябвало да проучим лексиката и граматиката им в търсене на други прилики и след това да претегляме вероятностите за историческа връзка, като вземем предвид както броя на приликите, така и тяхната структура. На практика знанията ни за миналите форми както на гръцки, така и на малайски език ни показват, че приликата на двете думи за 'око' е случайна. Съвременната гръцка дума [hmiti] се е появила сравнително скоро от древногръцката [om'mation] 'малко око' и тази дума е била в древногръцкия свързана като вторично производна с основната дума ['omma] 'око'. От друга страна, малайската думата [mata] в древността е имала същата фонетична форма като днес. Дори ако някой ден се окаже (въпреки днешния им вид), че тези два езика са свързани, връзката ще е далеч назад във времето от индоевропейския и малайо-полинезийския език и приликата на съвременните думи за 'око' няма да има нищо общо с тази връзка.

Други прилики се дължат на заемането на речеви форми от други езици. В съвременния финландски има много думи като *abstraktinen* 'абстрактен', *almanakka* 'алманах', *arkkitehii* 'архитект', *ballaadi* 'балада' и др., разпространени в общеевропейската култура, които са били заимствани през последните векове от един европейски език в друг и не свидетелстват за родство. Със сигурност не можем винаги да различаваме този вид предаване и нормалното предаване на езиковите навици в речевата общност, но в по-голямата си част двата процеса са много различни. Ако угро-финските езици са свързани с индоевропейския, тогава родството датира от времето, когато думите *абстрактен*, *алманах* и т.н. все още не са били използвани.

18.2. Когато казваме, за разлика от вече разгледаните случаи, че сходството между езиците се дължи на връзка, имаме предвид, че тези езици са по-късни форми на единен по-ранен език. В случая с романските езици имаме писмени записи на този общ език, а именно – латинския. След като латинският език се разпространява на голяма територия, той претърпява различни езикови промени в различни части на тази територия, така че днес тези различни части значително се разграничават в речта, а ние наричаме разнородните речеви форми „италиански“, „френски“, „испански“ и т.н. Ако можехме да проследим речта, да речем в Италия през последните две хиляди години, не бихме могли да посочим час, година или век, когато „латинският“ отстъпва на „италианския“; тези имена са изцяло произволни. Като цяло всяка особеност, която е обща за всички съвременни териториални форми на латинския език, присъства в този език отпреди две хиляди години; от друга страна, когато съвременните форми на латинския не си съответстват по дадена характеристика, някои от тях или всички с тази характеристика са претърпели известна промяна през последните две хиляди години. Приликите се появяват особено при характеристики, които са често срещани в ежедневната реч – в най-

общите конструкции и форми и в основната лексика. Освен това разликата в характеристиките се появява в систематични групи, като всяка териториална форма се отличава по свой характерен начин.

В повечето случаи ние сме в неблагоприятна ситуация, тъй като не притежаваме писмени записи на праезика. Германските езици например много си приличат – както и романските – но нямаме данни от времето, когато разликите все още не са възникнали. *Сравнителният метод* обаче прави еднакви заключения и в двата случая. В последния случай просто ни липсва потвърждението на писмения запис. Предполагаме, че е съществувал *старогермански* език в миналото, но речевите форми на този език са ни известни само от хипотези. Когато ги записваме, ние обозначаваме това, като поставяме звездичка пред тях.

18.3. Сравнете например следните думи в съвременния английски, холандски, немски, датски и шведски стандартен език:

	Английски	Холандски	Немски	Датски	Шведски
'man'	mæn	man	man	manʔ	man
'hand'	hænd	hant	hant	hønʔ	hand
'foot'	fut	vu:t	fu:s	fo:ʔð	fo:t
'finger'	'fɪŋgɹ	'viŋer	'fiŋer	'feŋʔər	'fiŋer
'house'	haws	høys	haws	hu:ʔs	hu:s
'winter'	'wɪntɹ	'winter	'vinter	'venʔdər	'vinter
'summer'	'sʌmɹ	'zʌ:mer	'zomer	'sʌmər	ʋsʌmar
'drink'	driŋk	'driŋke	'triŋken	'dregə	ʋdrika
'bring'	briŋ	'breŋe	'briŋen	'breŋə	ʋbriŋə
'lived'	livd	'le:vde	'le:pte	'le:vðə	ʋle:vde

Този списък може да бъде разширен почти безкрайно; приликите са толкова много и те толкова старателно проникват в основната лексика и граматика, че нито случайността, нито заемките ще ги обяснят. Нужно е да се обърнем към езици извън германската група, за да видим контраста, както при 'ръка': френски [mεⁿ], руски [py'ka], фински *kmi*; или при думата 'къща': френски [mezoⁿ], руски [дом], финландски *talo*. Друга забележителна особеност е систематичното групиране на различията в германското семейство. Шведският език е със сложна интонация, а датският няма глотални пловиви; другите имат начално [f], а холандският има начално [v]; там, където другите имат [d], немският има [t]. Всъщност цели серии от форми показват едни и същи различия, когато сравняваме един германски език с друг. Така различаващите се сричкови фонемни в думата *home* са сходни в цял набор от форми:

	Английски	Холандски	Немски	Датски	Шведски
'house'	haws	høys	haws	hu:ʔs	hu:s
'mouse'	maws	møys	maws	mu:ʔs	mu:s
'louse'	laws	løys	laws	lu:ʔs	lu:s
'out'	awt	øyt	aws	u:ʔð	u:t
'brown'	brawn	brøyn	brawn	bru:ʔn	bru:n.

Фактът, че самите разлики са систематични, че разликата например на английското и немското [aw] от холандското [øy] се появява в цяла поредица от форми, потвърждава нашето мнение, че тези форми са исторически свързани. Предполагаме, че разминаването се дължи на характерни промени, претърпени от някои или от всички свързани езици. Ако разширим нашето наблюдение, за да обхванем повече диалекти във всяка област, ще открием много други разновидности с подобен паралелизъм. По-конкретно в нашия пример откриваме, че формите с гласната [u:] като [hu:s, mu:s] и т.н. се срещат и в местните диалекти на английската, холандската и немската област – като например в шотландския английски.

Освен това, възползвайки се от писмените записи на тези езици, установяваме, че най-старите записи от английската и холандско-германската области, датиращи около VIII-IX в. от н.е., пишат формите в нашия пример заедно с буквата u, като *hus, mus, lus, ul* (южен Горман *uz*), *brun*. Тъй като писането на тези народи се основава на латинския език, където буквата u представлява гласна от типа [u], заключаваме, че различията в сричкообразуването на нашите форми още не са възникнали през IX в. и че сричката в онези дни е [u] на всички германски езици; други доказателства ни карат да вярваме, че гласната е била дълга [u:]. Съответно заключаваме, че в старогерманския език тези форми се изговарят с [u:] като сричка. Важно е да се отбележи обаче, че това описание на фонемата е само допълнителна подробност; дори ако не изкажем мнение по отношение на акустичния характер на старогерманската фонема, последователността на съответствията в начина на съгласуване и в начина на паралелно несъгласуване все пак би могла да се обясни с предположението, че фонема от стария език се появява в сричкообразователна позиция във формите *house, mouse* и т.н.

18.4. Интересно е да се сравнят тези изводи с изводите, направени в по-благоприятния случай, когато старият език е познат за нас от писмени записи. Приликата между романските езици е много сходна с тази между германските езици:

	Италиански	Ладински	Френски	Испански	Румънски
'nose'	'naso	nas	ne	'naso	nas
'head'	'kapo	kaf	šef	'kabo	kap
'goat'	'kapra	'kavra	še:vr	'kabra	'kaprø
'bean'	'fava	'fave	fe:v	'aba	'fawə ¹

Тук следваме същата процедура както с германските съответствия, наблюдавайки локалните типове във всяка област и правописа на по-старите записи. Разликата е само в това, че в повечето случаи са налични писмените обозначения на формата на стария език, латинския. Романските думи в нашия пример са съвременни форми на латинските думи, които се появяват в записите като *nastim, caput, capram, fabam*.

След като се научихме да правим заключения от романските форми, може да открием несъответствия между резултата от нашите изводи и писмените записи на латинския. Тези разминавания са особено интересни поради светлината, която хвърлят върху стойността на нашите изводи в случаите, когато няма наличен запис на стария език. Вземете например сричкообразуването в следните примери:

	Италиански	Ладински	Френски	Испански	Румънски
'flower'	'fjore	flur	flœ:r		'floarə
'knot'	'nodo	nuf	nø		nod
'vow'	'voto	vud	vø	bodas ¹	
'tail'	'koda	'kua	kø	'koia. ²	'koadə

Латинските прототипи се появяват в първите три от тези думи, както и в редица подобни случаи, със сричка о, която ние тълкуваме като [o:] във *florem, nodum, uotum*. В четвъртата дума според това наблюдение заключаваме, че латинският прототип съдържа същата гласна и има формата *[ko:dam]. Заключение от този вид е *реконструкция*; отбелязваме реконструираната форма *[ko:dam] или *cōdam със звездичка. В писмените латински записи думата 'опашка' се появява с различна форма, а именно като *caudam* (винителен падеж, единствено число; номинативът е *cauda*). Това не е в унисон с нашата реконструкция, тъй като обикновено латинското *au* (вероятно [aw]) се отразява в романските езици чрез различна гласна. Така латинското *aurum* 'gold/ злато' и *causam* 'thing/ нещо, affair/ работа' изглеждат така:

	Италиански	Ладински	Френски	Испански	Румънски
'gold'	'oro		ɔ:r	'oro	aur
'thing'	'kosa	'koze	šo:z	'kosa	

Вярно е, че нашите латински ръкописи, създадени през Средновековието, понякога изписват думата 'опашка' като *soða*, но това може да се дължи на грешките на преписвачите; по-старите ръкописи, от които бяха копирани нашите, може да имат обичайната латинска форма *cauda*. Тази грешка би била естествена за преписвачите, чието училищно произношение на древен латински език не прави разлика между латинските

о и *au*, и би била почти неизбежна за преписвачите, говорещи латински, в който има гласната на *florem, nodum, votum*, а не тази на *aurum, causam*. Това, че някои хора са били в това положение, се вижда от глоса, запазен в ръкописи от IX в., което обяснява думата *cauda*, като казва, че означава *soda*: очевидно първата изглежда антична и трудна, докато втората е разбираема. Убедителна подкрепа за нашата реконструкция е фактът, че ранни надписи показват случайни изписвания на о в думи, които обикновено се пишат с *au* като POLA вместо името *Paulla* в надпис от 184 г. пр. н. е. По-нататък научаваме, че това о-произношение за *au*-форми е било вулгаризъм – Светоний (починал около 160 г. от н. е.) казва, че риторикът Флоръс поправил император Веспасиан (умрял през 79 г. от н. е.), защото произнесъл *plostra* вместо по-елегантното *plaustra* ‘каруци’, а на другия ден императорът се обърнал към него с името Флаурус вместо Флоръс. Граматик от IV в. от н. е. говори за *cauda* и *soda* като вариантивно произношение. Освен това понякога срещаме прекалено елегантни форми като Флаурус вместо Флоръс на Веспасиан – надпис, датиращ от началото на християнската ера, има правописа AVSTIA за *ostia* [o:stia] ‘врати’. В заключение – реконструираната ни **coda**[ko:da] в никакъв случай не е илюзорна, а представлява по-малко елегантно произношение, което наистина е съществувало в древни времена.

Случаи като този вдъхват доверие в реконструираните форми. Латинската писменост не посочва дължината на гласните; изписване като *secale* ‘ръж’ може да представя няколко фонетични типа. Тъй като тази дума не се среща в стих, където нейната позиция би ни показала дължините на гласните (§17.10), не бихме могли да определим формата ѝ, ако не бяха доказателствата на сравнителния метод: форми като италианската *segola* [‘sogola], френската *seigle* [seugl] ни показват, че латинското изписване представлява формата [‘se:kale]. Изучаващите романски езици реконструират староромански („Народен латински“), преди да се обърнат към писмените записи на латински език и да интерпретират тези записи в светлината на реконструираната форма.

18.5. Реконструираната форма е формула, която ни казва кои систематични съответствия на фонеме се намират в поредица от свързани езици; освен това, тъй като тези идентичности и съответствия отразяват характеристики, които вече са съществували в стария език, реконструираната форма също е един вид фонетична диаграма на предшестваща форма.

В най-старите записи на германските езици откриваме следните форми на думата *father* ‘баща’:

Готски текст, съставен през IV в. от н.е., запазен в ръкопис от VI в.: *fadar*, по презумпция [‘fadar]; фонемата, представена от *d*, може да е спиранта.

Старонорвежки, в ръкописи от XIII в. от текстове, които отчасти са съставени много по-рано: *faðer, faðir*, по презумпция [‘faðer].

Староанглийски ръкописи от IX в.: *fæder*, вероятно [ˈfæder]³.

Старофризийски ръкописи от XIII в. от текстове, съставени малко по-рано: *feder*, вероятно [ˈfeder].

Старосаксонски (т.е. от северните части от холандско-германската област), ръкописи от IX в.: *fader*, по презумпция [ˈfader].

Старовисоконемски (от южните части от холандско-германската област), ръкописи от IX век: *fater*, по презумпция [ˈfater].

Обобщаваме тези факти, като съставяме старогерманския прототип *['fader]; освен това твърдим, че тази обобщаваща формула в същото време ни показва фонетичната структура на праисторическата форма.

Нашата формула олицетворява следните наблюдения:

(1) Всички германски езици поставят ударение на първата сричка на тази дума, както и повечето други. Ние обозначаваме това във формулата си със знак за ударение или, тъй като акцентирането върху първата сричка е нормално за германския език, като изобщо не пишем знак за акцент. Това означава, че в същото време в старогерманския език тази дума споделя с повечето други думи фонетична характеристика (наричаме я *x*), която се появява във всички германски езици като силно ударение върху първата сричка на думата. Разбира се, почти сигурно е, че тази характеристика *x* в старата реч е била същата, каквато се появява във всички действителни германски езици, а именно – силно ударение върху първата сричка, но това допълнително предположение по никакъв начин не влияе на валидността на основния извод.

(2) Всички стари германски езици започват думата с [f]. Ако не разполагахме с по-старите записи, би трябвало да вземем предвид факта, че някои съвременни диалекти в английския и в холандско-германските райони имат тук звучна спиранта от типа [v], но географското разпространение дори тогава показва, че [f] се налага. Във всеки случай структурната стойност на символа [f] в нашата формула е само това, че думата *father* 'баща' в германските езици започва, както в старогерманския език, със същата фонема като думите *foot* 'крак', *five* 'пет', *fee* 'такса', *free* 'свободен', *fare* 'тарифа' и т. н., които символизираме чрез формули с начално [f].

(3) [A] във формулата ни показва, че тук имаме същата кореспонденция както в следните думи:

water 'вода': готски [ˈwato:], старонорвежки [vatn], староанглийски [ˈweter], старофризийски [ˈweter], старосаксонски [ˈwatar], старовисоконемски [ˈwassar], старогермански формули *['water, ,wato:];

³ Староанглийската сричка [-der] се е променила в съвременния английски на [-ðr], следователно казваме *father*, *mother*, *gather* и т.н., където в стария английски е имало [-der].

acre ‘акър’: готски [akrs], старонорвежки [akr], староанглийски [‘eker], старофризийски [ekker], старосаксонски [‘akkar], старовисоконемски [akxar], старогерманска формула *[‘akraz];

day ‘ден’: готски [dags], старонорвежки [dagr], староанглийски [de:]], старофризийски [dej], старосаксонски [dag], старовисоконемски [tag], старогерманска формула *[‘dagaz].

В този случай отклоненията, а именно староанглийското [e] и старофризийското [e], а не [a] в другите езици, не се срещат във всички форми; всички диалекти имат [a], например в следните случаи:

fare ‘такса’: готски, староанглийски, старосаксонски, старовисоконемски [‘faran], старонорвежки, старофризийски [‘fara], старогерманска формула *[‘faranan].

Всъщност английското [e] и фризийското [e] се срещат при фиксирани фонетични условия – а именно в едносрични думи като *day* ‘ден’ и преди [e] на следващата сричка, както във *father* ‘баща’, *water* ‘вода’, *acre* ‘акър’. Това отклонение според нас се дължи на по-късна промяна, може би в общ междинен англофризийски език. Във всеки случай, при всички тези думи ние сме сигурни в една единствена структурна фонетична единица [a] в старогерманския език.

(4) Акустичната стойност на готската буква, която сме транслитерирани като *d*, е съмнителна; може да е било глотален пловив от типа [d] или спиранта от типа [ð], или може да се колебае – в този случай [d] и [ð] са варианти на една фонема. Старата скандинавска графика показва [ð] в това отношение. Западните германски езици имат несъмнено [d], което в този, както и в други случаи, се появява в южногерманския като [t]. В нашата старогерманска формула обозначаваме това чрез символа [d] или [ð]; първият се предпочита, защото е по-лесен за печат. Нашата формула идентифицира фонемата с тази, която се появява в следните случаи:

mother ‘майка’: старонорвежки [‘mo:ðer], староанглийски [‘mo:doꝝ], старофризийски [mo:der]; старосаксонски [mo:dar], старовисоконемски [muotar], старогерманска формула *[‘mo:der];

mead ‘медовина’: старонорвежки [mjaðr], староанглийски [‘meodo], старофризийски [‘mede], старовисоконемски [metu], старогерманска формула *[‘meduz];

ride ‘яздя’: старонорвежки [‘ri:ða], староанглийски [‘ri:dan], старофризийски [‘ri:da], старовисоконемски [ri:tan], старогерманска формула *[‘ri:danan].

(5) Следващата фонема показва различие в готски, което очевидно се дължи на по-късна промяна: готският винаги има *ar* там, където другите езици имат неударено *er*, напр. готски [‘hwaθar], староанглийски [‘hwæðer] ‘кой от двата’.

(6) Диалектите не се различават по отношение на последната фонема, [r].

18.6. Въпреки че нямаме писмени записи, които да потвърдят нашите реконструкции на старогерманския език, понякога получаваме информация от древните скандинавски рунически надписи (§ 17.6). Вземете например следните реконструкции:

quest ‘гост’: готски [gasts], старонорвежки [gestr], староанглийски, старофризийски [jest], старосаксонски, старовисокогермански [gast], старогерманска формула *[‘gastiz];

horn ‘рог’: всички стари диалекти [horn], старогерманска формула *[‘hornan].

Тук нашите старогермански реконструкции са по-дълги от действително атестираните форми. Ограниченото място тук не ни позволява да обясним причините, които ни водят до допълнителните фонемии: достатъчно е да се каже, че в повечето случаи, като *quest* ‘гост’, тези допълнителни фонемии са определени от формите в действителните диалекти, докато в други, като *horn* ‘рог’, наличието на допълнителни фонемии в старогерманския език е сигурно заради сравнението между германските езици, въпреки че естеството на тези фонемии се определя само от съображенията, които сега ще споменем. Избрах думите *quest* и *horn* като примери, тъй като те се срещат в рунически надпис върху златен рог, датиращ вероятно около 400 г. от н.е., намерен близо до Галехус в Дания. Транслитериран, надписът гласи:

ek hlewagastiz holtiηaz horna tawido

„Аз, славен гост Холтинг (човек от семейството на Холт), направих рога.“ Същите думи в нашите старогермански формули изглеждат така *[ek ‘hlewa-gastiz holtiηaz ‘hornan ‘tawido:n] и надписът потвърждава последната сричка на нашата реконструкция на *quest* при всички положения – гласната в последната сричка на реконструкцията на *horn*.

Финландският, естонският и лапишкият език, принадлежащи към угро-финското езиково семейство (§4.7) и следователно несвързани с нашето, съдържат много думи, които трябва да са заимствали от германския език в древни времена – всички доказателства сочат началото на християнската ера. Тъй като тези езици оттогава са преминали през съвсем различни промени в сравнение с германските езици, тези заимствани форми ни дават независими доказателства за древната форма на германските думи. Нашите реконструкции на старогерманските форми, като *ring* ‘пръстен’, староанглийски [hring], старонорвежки [hringr] – *[‘hringaz] или *king* ‘крал’, староанглийски [kyning] – *[‘kuningaz], или *gold* ‘злато’, староанглийски [gold] – *[‘golθan], или *yoke* ‘иго’, староанглийски [jok] – *[‘jokan], се потвърждават от такива фински заемни думи като *rengas* ‘ring/пръстен’, *kuningas* ‘king/цар’, *kulta* ‘gold/злато’, *jukko* ‘yoke/иго’.

18.7. Сравнителният метод ни дава още по-сигурна проверка на нашите старогермански реконструкции. Тъй като германските езици са клон на индоевропейското семейство, нашите старогермански форми са като единици за сравнение с формите на другите индоевропейски езици. Реконструиранияте форми на староиндоевропейски ни дават схема на още по-ранна структура, от която е произлязла старогерманската структура.

Сред последните ни примери има два подходящи. Нашата реконструкция на старогермански *[*gastiz*] *guest* ‘гост’ съответства на латинската форма *kastis* ‘stranger/непознат’. От сравнението на славянските форми – старобългарската [гости], руската [гост] и т.н. – ние реконструираме старославянската *[*гости*]; за нея обаче сериозно се подозира, че е заимствана от германски диалект, и следователно трябва да не се отчита. Сравнението с латинската форма обаче ни води до създаването на староиндоевропейска формула *[*ghostis*], която ни казва накратко, че латинската втора сричка потвърждава последните фонемите в нашата старогерманска формула.

По подобен начин въз основа на готската дума [ga‘juk] ‘чифт’ и другите старогермански форми на думата *yoke* ‘иго’, а именно старонорвежкото [ок], староанглийското [jok], старовисокогерманското [jox], ние създаваме старогерманската формула *[*jokan*], потвърдена от финската заемка *jukko*. Фонемите във втората сричка на тази реконструирана форма биха били в известна степен неопределени, ако тази формула не влезе на свой ред в сравнение с други форми от индоевропейската група. Санскритското [ju‘gam] ни отвежда до създаването на староиндоиранското *[*ju‘gam*]. Освен това имаме на гръцки [zu‘gon] и на латински [jugum]. Славянските форми на старобългарски [иго], на руски [иго] ни водят до създаване на старославянската формула *[*иго*]. Корнуелското *iou* и уелското *iau* сочат към старокелтското [jugom]. Дори езици, които са прекроили думата, литовската [‘jungas] и арменската *luc*, дават някои доказателства за структурата ѝ в староиндоевропейски. Всички тези доказателства ние включваме във формулата на староиндоевропейски *[*ju‘gom*].

Думата *father* ‘баща’ води до по-сложен извод. Санскрит [pi‘ta:], гръцки [pa‘te:r], латински [‘pater], староирландски [‘ađir], старогермански *[‘fader] са основните форми, които ни водят към създаването на староиндоевропейската формула *[pə‘te:r]. Първата фонема тук илюстрира най-простия случай, поредица от постоянни и нормални съответствия: началната [p] от индоевропейските езици като цяло е съпоставена с [f] в германските езици и с нула в келтски; латинското [‘porkus] ‘pig/свиня’, литовското [‘paršas] съответства на старогерманското *[‘farhaz], в староанглийски [fearh] (в съвременния език *farrow* ‘прасило’), в староирландски [орк] и староиндоевропейската формула е *[‘porkos].

Втората фонема в нашата формула показва по-сложен случай. В нашите староиндоевропейски формули разграничаваме три кратки гласни

фонеме [а, о, ə], въпреки че никой индоевропейски език няма тази тройна разлика. Правим това, защото съответствията между езиците показват три различни комбинации.

Използваме символа [а] в случаите, когато индоиранският, гръцкият, латинският и германските езици имат [а], както в

acre ‘акър’: санскрит [aḡrah], гръцки [a‘gros], латински [‘ager], старогермански *[‘akraz]: староиндоевропейска формула *[agros].

Използваме символа [о] за много случаи, в които индоиранските и германските езици използват [а], а гръцки, латински и келтски [о] както в

eight ‘осем’: санскрит [aṣ‘Taiw], гръцки [ok‘to:], латински [‘okto:], старогермански *[‘ahtaw], готски [‘ahtaw], старонемски [‘ahto]; староиндоевропейска формула *[ok‘to: w].

Използваме символа [ə] за случаите, когато индоиранските езици имат [i], докато другите езици имат същата фонема като във формите на първия набор:

stead ‘място’: санскрит [‘sthitih], гръцки [‘stasis], старогермански *[‘stadiz], готски [staθs], старовисокогермански [stat]: староиндоевропейска формула *[sthətis].

Очевидно формите на думата *father* показват този последен тип съответствие; следователно използваме [ə] в нашата формула. Морфологичната структура на примитивния индоевропейски, както се вижда в съвкупността от нашите формули, потвърждава нашето трикратно разграничение [а, о, ə], тъй като тези три единици участват в три различни типа морфологично редуване.

Третият символ в нашата формула, последният, който ще разгледаме, илюстрира много интересен извод. Обикновено, когато в другите индоевропейски езици има [t], в германските езици има [θ]:

brother ‘брат’: санскрит [,bhra:ta:], гръцки [‘phra:te:r] (‘член на фратрия’), латински [‘fra:ter], старобългарски [bratru], старогермански *[,bro:θer], готски [‘bro:θar], старонорвежки [‘bro:ðer], староанглийски [,bro:ðor], старовисокогермански [,bruoder]: староиндоевропейска формула *[bhra:te:r];

three ‘три’: санскрит [‘trajah], гръцки [‘trejs], латински [tre:s], старобългарски [trije], старогермански *[θri:z], старонорвежки [θri:r], старовисокогермански [dri:]: староиндоевропейска формула *[‘trejes].

Думата *father* ‘баща’, заедно с някои други, е аномална в старогерманския език, тъй като съдържа [d] вместо [θ]. Може, разбира се, да се предположи, че тук са замесени две отделни индоевропейски фонеме, които съвпадат като [t] във всички индоевропейски езици, с изключение

на германските, които правят разлика между [θ] и [d]. През 1876 г. обаче Карл Вернер (1846-1896), датски лингвист, показва, че в редица случаи, когато в германските езици има проблемно [d], този съгласен звук следва гласен или дифтонг, който е без ударение в санскрит и гръцки; тази корелация се проявява в редица случаи и в морфологичната структура достатъчно систематично, за да се изключи факторът на случайността. Контрастът на думите *brother* ‘брат’ и *father* ‘баща’ илюстрира тази връзка. Тъй като мястото на ударението на думата се определя от първичните фонемни в италиански, келтски и в германските езици, лесно можем да повярваме, че позицията му във всеки от тези езици се дължи на по-късна промяна. Освен това санскрит и гръцки са съпоставими толкова често, въпреки че мястото на ударението и в двата езика е твърде непостоянно, че не се колебаем да отдадем тази характеристика на общ праезик. По този начин ние сме изправени пред определена последователност от събития в периода между староиндоевропейските и старогермански езици - период, който наричаме предгермански:

Староиндоевропейско [t], единична фонема; ударение върху различни срички в различни думи:

*[ˈbhraːteːr] ‘брат’, *[pəˈteːr] ‘баща’

Предгермански период:

първа промяна: [t] става [θ]:

*[ˈbraːθeːr], *[faˈθeːr]

втора промяна: [θ] след неударена сричка става [d], по-вероятно звучна спиранта:

*[ˈbraːθeːr], *[faˈdeːr]

трета промяна: ударението се премества върху първата сричка на всяка дума; това ни отвежда до старогерманските *[ˈbroːθer], *[ˈfader].

По подобен начин съответствията разкриват предисторията на всеки клон на индоевропейското семейство. По този начин латинските *cauda* и *cōda* ‘опашка’, литовската дума [ˈkuodas] ‘пискюл’ вероятно представляват една и съща форма в праезика; ако е така, тогава в светлината на други съответствия, при които литовското [uo] и латинското [oː] се появяват успоредно, можем да определим *cōda* за по-старата от двете латински форми, а *cauda* – за урбанизиран (свръхизтънчен) вариант (§18.4).

Нашите староиндоевропейски реконструкции не подлежат на никаква проверка чрез по-ранни записани или реконструирани форми. В последните десетилетия, за да бъдем сигурни, беше установено, че хетският език, познат ни от записи в клинописни писма от 1400 г. пр. н.е., е отдалечено свързан с индоевропейския. Съответно беше възможно да се разкрият няколко характеристики на староиндо-хетски праезик, т.е. да се

проследи по-ранната история на някои от характеристиките на старориндоевропейския език.

18.8. Сравнителният метод по принцип не казва нищо за акустичните характеристики на реконструирани форми; той идентифицира фонемите в реконструирани форми само като повтарящи се единици. Индонезийските езици ни показват ярък пример за това. Всеки език има само няколко фонемите от типа [d, g, l, r], но разнообразието от съответствия ни гарантира по-голям брой фонемите в праезика. За акустичния характер на тези фонемите може само да се гадае; символите, с които ги възпроизвеждаме, са само етикети за съответствията. Заслужава да отбележим, че нямаме по-стари писмени записи за нито един от тези езици, освен явански – това по никакъв начин не засяга прилагането на сравнителния метод. Осемте нормални типа съответствия ще изглеждат достатъчни, ако разгледаме три езика: тагалог/ тагалски (на остров Лусон във Филипините), явански и батак (на остров Суматра). В следващите примери разглежданият съгласен звук се появява в средата на думата.

	Тагалог	Явански	Батак	Старо-индонезийски
(1)	l	l	l	l
‘choose’	'pi:liʔ	pilik	pili	*pilik
(2)	l	r	r	L
‘lack’	'ku:laŋ	kuraŋ	huraŋ	*kuLaŋ
(3)	l	r	g	g
‘nose’	i'luŋ	iruŋ	iguŋ	*iguŋ
(4)	l	D	d	D
‘desire’	'hi:lam	idam	idam	*hidam ¹
(5)	r	d	d	d
‘point out’	'tu:ruʔ	tuduk	tudu	*tuduk
(6)	r	d	d	d
‘spur’	'ta:riʔ	tadi	tadi	*tadi
(7)	g	g	g	g
‘sago’	'sa:gu	sagu	sagu	*tagu ²
(8)	g	zero	r	γ
‘addled’	bu'guk	vuʔ	buruk	*buyuk

¹ Яванското [D] е домален стоп (domal stop), различен от денталното [d]. Думата на тагалог означава ‘болка, смъдене’, дадената тук форма на Батак не е посочена за диалекта на Тоба, от който са взети другите ни примери, но се среща в диалекта Даири.

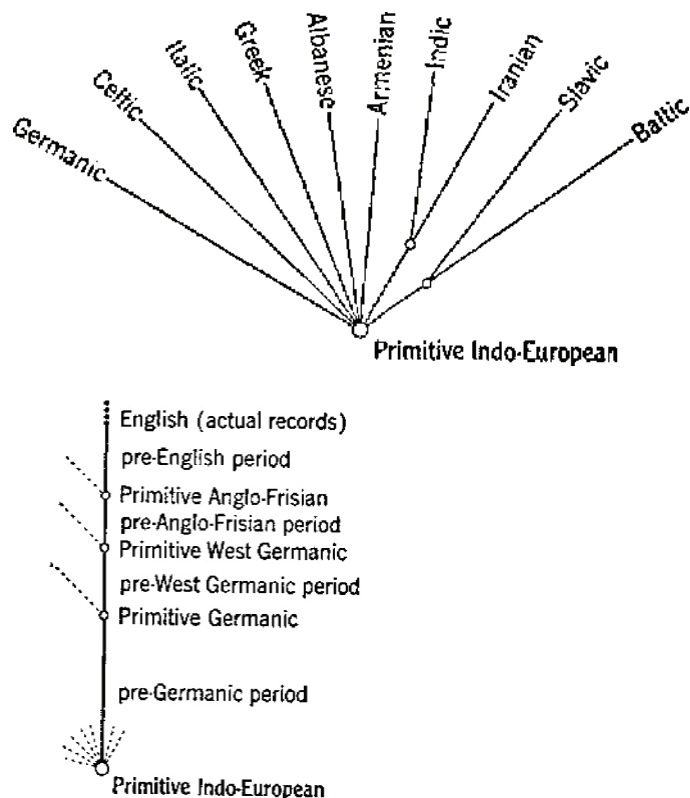
² Формата на тагалог означава ‘отделяне’; в поетична употреба означава също ‘сок, мъзга’.

18.9. Сравнителният метод предполага, че всяка разновидност или език е независимо свидетелство за формите на праезика и че идентичностите или съответствията между репликираните езици разкриват особености на праезика. Това е същото като да приемем, първо, че праобщността е напълно единна по отношение на езика, и второ, че тази праобщност се разделя внезапно и рязко на две или повече дъщерни общности, които губят всякакъв контакт помежду си.

Много често сравнителният метод предполага последователни разделяния от този вид в историята на даден език. Предполага се, че германският се е отделил от староиндоевропейския. След това разделяне всяка промяна в германския език е независима от промените в сестринските езици и всяка прилика между германския и сестринския език показва общо наследство. Разликите между староиндоевропейския и старогерманския език се дължат на промените, настъпили през предгерманския период. По абсолютно същия начин сравнителният метод тълкува особените прилики между западногерманските езици (за разлика от скандинавските и готските), като казва, че западногерманската общност се е отделила внезапно от единната старогерманска общност. След това разделяне идва западногерманският период, по време на който възникват разликите, които характеризират старозападногерманския. Отново въз основа на особености, общи за английския и фризийския език (като [ɛ, e] вместо старозападногерманското [a], които забелязахме по-горе), можем да говорим за преданглофризийски период, т.е. за време на промени, които водят до староанглофризийски. След това следва преданглийски период, който води до формите, които се появяват в най-ранните записи на английски език. По този начин сравнителният метод реконструира единни праезици, съществуващи в дадени моменти, и извежда промените, настъпили след разделянето на всеки такъв праезик, до следващия стар език или записан език. Така сравнителният метод ни показва родословието на езиците под формата на родословно дърво с последователни разклонения – точките, в които клоните се разделят, се обозначават с думата *primitive* 'стар'; клоните между точките са обозначени с префикса *pre-* 'пред-' и представляват периоди на езикова промяна (Фиг. 1).

18.10. Изучаващите индоевропейски в миналото не осъзнават, че диаграмата на родословното дърво е изложение на техния метод; те приемат единните праезици и внезапно им отцепване като исторически реалности.

В действителност при наблюдение никоя речева общност не е единна (§ 3.3). Когато описваме език, може да пренебрегнем липсата на еднаквост, като се ограничим до някакъв арбитрано избран тип реч и оставим останалите разновидности за по-късна дискусия, но при изучаване на езиковата промяна не можем да направим това, защото всички промени се появяват веднага във функциите на вариантите.

Фиг. 1. (Горе) Диаграма на родословното дърво за връзката на индоевропейските езици. (Долу) Част от диаграмата на родословното дърво, показваща епохите в историята на английския език.

Понякога историята ни показва внезапно разделяне, каквото се предполага от сравнителния метод. Разделяне от този вид се случва, когато част от общност емигрира. След като англи, сакси и юти се заселват във Великобритания, те са откъснати от своите събрата, останали на континента; от този момент нататък английският език се развива самостоятелно и всяка прилика между този език и континенталните диалекти на западногерманския език може да се приеме като доказателство за особеност, съществуваща преди емиграцията на англичаните. Когато циганите⁴ през Средновековието започват безкрайната си миграция от северозападна Индия, промените в техния език от този момент нататък трябва да са били независими от каквито и да било лингвистични изменения, настъпили в местата, които по-рано са обитавали.

⁴ Преводът запазва използваната от автора Л. Блумфийлд дума *Gipsies*, съответстваща на културните употреби и установена легитимност на понятието *цигани* в английските академични изследвания в началото на XX в. – Бел. пр.

Фиг. 2. Източна Европа: разделяне на речеви области чрез инвазия. Латинският език, някога единен, е бил разделен в ранното средновековие с нахлуването на славянския. През девети век тази област от своя страна е разделена от навлизането на унгарския език.

По-рядко срещаният случай на ясно разделение на единна общност е чрез нахлуването на чужда общност. По време на Римската империя на латински се говори в зоната от Италия до Черно море. В Ранното средновековие славяните са нахлули от север и са се заселили така, че са разсекли тази област на две: оттогава развитието на румънски (на изток) е продължило независимо от развитието на другите романски езици и всяка черта, обща както за румънския, така и за западните романски езици, гарантирано принадлежи на латинския. През девети век голямата славянска област претърпява подобен разрез, тъй като маджарите (унгарците), идващи от изток, се заселват така, че разделят славянската област на северна и южна част (вж. Фиг. 2). От това време съответно промените в южнославянските езици (словенски, сръбски, български) са независими от тези в северната част на славянските езици, а всички общи черти на двете области вероятно датират преди разцеплението.

Такова ясно разцепване обаче не е обичайно. Различията между романските езици в западната зона очевидно не се дължат на географското разделяне или на проникването на чужди речеви общности. Освен за английски и за исландски същото важи и за германските езици, включително рязко дефинираната разлика между западногерманските и скандинавските езици, които граничат един с друг на полуостров Ютланд. Очевидно някакъв друг исторически фактор или фактори освен внезапното разделяне може да създаде няколко речеви общности от една и в този случай ние нямаме гаранция, че всички промени след определен момент са независими, и следователно нямаме гаранция, че в праезика присъстват черти, характерни за дъщерните езици. Една обща характеристика, да кажем на френски и италиански или на холандско-немски и датски, може да се дължи на обща промяна, настъпила след като някои от разликите вече са съществували.

18.11. Тъй като сравнителният метод не позволява различия в рамките на праезика или общи промени в свързаните езици, той ще ни пренесе само на известно разстояние. Да предположим например, че в праезика е имало известна разлика в някой диалект – тази диалектна разлика ще бъде противоречива в свързаните езици. Така някои от наставките на съществителните имена съдържат [m] в германските и балто-славянските езици, но [bh] в другите индоевропейски езици и няма паралел за такова фонетично съответствие.

(а) Староиндоевропейски *[-mis], инструментален падеж, множествено число: готски [‘wulfam] ‘до, от вълци’,

староиндоевропейски [-mi:s], инструментален падеж, множествено число: литовски [nakti‘mis] ‘през нощта’, старобългарски [noštimi],

староиндоевропейски *[-mos], дателно-аблативен падеж, множествено число: литовски [vil‘kams] ‘към вълци’, старобългарски [‘vlkomu];

(б) Староиндоевропейски *[-bhis], инструментален падеж, множествено число: санскрит [pad‘bhīh] ‘с крака’, староирландски [‘ferav] ‘от мъже’,

староиндоевропейски [-bhjos], дателно-аблативен падеж, множествено число: санскрит [pad‘bhjah] ‘до, от краката’,

староиндоевропейски *[-bhos], дателно-аблативен падеж, множествено число: латински [pedibus] ‘до, от краката’, старокелтски [ma:trebo] ‘към майките’.

В случаи като тези сравнителният метод не ни показва формата на старата реч (която е определена като единен език), но ни показва противоречиви форми, чиято връзка като алтернативи или като диалектни варианти той не разкрива. А тези случаи са много.

От друга страна, ако подобно на предишни изследователи настояваме, че разминаването се дължи на обща промяна в историята на германските и балтославянските езици, тогава, като прилагаме сравнителния метод, трябва да кажем, че тези два клона имат период на общо развитие: трябва да постулираме старо-балто-славяно-германска речева общност, която се е отделила от староиндоевропейската и от своя страна се разделя на германска и балтославянска. Ако направим това обаче, веднага се сблъскваме с противоречия поради други, несъвместими, но припокриващи се прилики. По този начин балто-славянският съответства на индоиранския, арменския и албанския, които имат сибиланти в определени форми, където другите езици имат велари, както в думата *hundred* 'сто':

Санскрит [ça'tam], авестийски ['satəm], литовски [šimtas], но гръцки [he-ka'ton], латински ['kentum], староирландски [ke:ð], староиндоевропейски *[km'tom]. Предполагаме, че праезикът в такива случаи е имал палатализирани веларни стопове.

По същия начин там, където четирите споменати клона имат веларни стопове, другите имат комбинации от велари с лабиален елемент или явни техни модификации. Предполагаме, че праезикът е имал лабиализирани веларни стопове, както е в интерогативната основа:

на санскрит [kah] 'кой?', литовски [kas], старобългарски [ku-to], но на гръцки [po-then] 'от къде?', латински [kwo:] 'от кого, от какво?', готски [hwas] 'кой?', староиндоевропейски *[kwos] 'кой?' и производни.

Само в ограничен брой случаи двете групи езици имат обикновени веларни стопове. Съответно много учени предполагат, че най-ранното проследимо разделение на староиндоевропейското единство е било в западната група на т.нар. „центум-езици“ и в източната група на „сатем-езици“, въпреки че сигурно тохарският език в Централна Азия е принадлежал към първата група. Това разделение, както ще се види, е в противоречие с всяко обяснение, което предполага, че балто-славянският и германският език са имали общ период на специално развитие.

Фиг. 3. Някои припокриващи се прилики сред индоевропейските езици, противоречащи на диаграмата на родословното дърво

Адаптация от Щрадер:

1. Сибиланти вместо велари в определени форми.
2. Окончания за падежи с [m] вместо [bh].
3. Окончания в страдателен залог с [r].
4. Префикс ['e-] в минали времена.
5. Съществителни в женски род със суфикси за мъжки род.
6. Перфектно време, използвано като общо минало време.

Отново намираме специални прилики между германски и италиански като например при формирането и използването на глагола в минало време или в някои лексикални характеристики (goat 'коза': латински *haedus*; готски *gamaïns*: латински *communis* 'общ'). Те също противоречат на особените прилики между германския и балто-славянския. По същия начин италианският от една страна споделя особености с келтския, а от друга страна – с гръцкия (Фиг. 3).

18.12. Когато се разкриват все повече и повече от тези прилики, предишните изследователи, които използват схемата на родословното дърво, се сблъскват с неразрешим проблем. Която и да е специална прилика да вземат като доказателство за по-близки взаимоотношения, остават други общи белези, несъвместими с тях, които могат да се обяснят само с напълно различна диаграма. Освен това решението е твърде важно, за да се пренебрегне, тъй като във всеки случай то променя изключително стойността на приликите. Ако германските и балто-славянските езици например са преминали през период на общо развитие, тогава всяко съответствие между тях не посочва нищо за староиндоевропейския език. Но ако те не са преминали период на общо развитие, тогава такова съответствие – на принципа на родословното дърво – е практически сигурно доказателство, че това е характерна черта на староиндоевропейския.

Причината за тези противоречия е посочена през 1872 г. от Йоханес Шмит (1843-1901) в известно есе за взаимовръзката на индоевропейските езици. Шмит показва, че могат да се намерят специални прилики между всеки два клона на индоевропейския език и че тези специални прилики са най-много в случаите на разклонения, които се намират географски в близост едно до друго. Йоханес Шмит обяснява това с т.нар. хипотеза-вълна. Различните езикови промени могат да се разпространят като вълни върху речевата област и всяка промяна може да обхване част от областта, която не съвпада с частта, обхваната от по-ранна промяна. Резултатът от последователните вълни би бил мрежа от изоглоси (§3.6). Съседни райони най-много ще си приличат; в каквато и посока да пътувате, разликите ще се увеличават с разстоянието, тъй като човек пресича все повече и повече изоглосни линии. Това наистина е картината, представена от местните диалекти в областите, които можем да наблюдаваме.

Нека сега да предположим, че сред поредицата съседни диалекти, които, за да се има предвид само едно измерение, ще обозначим с А, В, С, D, Е, F, G, .. X, един диалект, да речем F, придобива политическо, търговско или друго предимство, така че съседите му във всяка посока, първо Е и G, след това D и H, а след това дори С и I, J, K, се отказват от своите особености и с времето започват да говорят само централния диалект F. Когато това се случва, F граничи с В и L, диалекти, от които се различава достатъчно рязко, за да се създадат ясно очертани езикови граници – все пак приликата между F и В ще бъде по-голяма от тази между F и А и по сходен начин между L, M, N, .. X. Диалектите, най-близки до F, ще покажат (в сравнение с по-отдалечените) по-голяма прилика с F, въпреки ясно маркираната граница. Представянето на тези фактори стана известно като теория на вълната, в противоречие с по-старата теория за родословното дърво на езиковите отношения. Днес ние разглеждаме вълновия процес и процеса на разцепване само като два типа – може би главните типове – на исторически процеси, които водят до езикова диференциация.

18.13. Сравнителният метод – единственият метод за реконструиране на праисторически език – действа точно при напълно единни езикови общности и внезапни резки разделяния. Тъй като тези пресупозиции никога не се реализират напълно, сравнителният метод не може да претендира, че представя историческия процес. Когато реконструкцията работи гладко, както при индоевропейската дума *father* ‘баща’ или при наблюдения с не толкова амбициозен обхват (като, да речем, реконструкции на старороманския или старогерманския език), сме уверени в структурните характеристики на речевата форма на праезика. Там, където сравнението е амбициозно по отношение на обхвата на времето или широчината на района, то разкрива несъизмерими форми и частични прилики, които не могат да бъдат съчетани с диаграмата на родословното дърво. Сравнителният метод може да работи само с предположението за еднакъв пораждащ език, но несъпоставими форми като *[-mis] и *[-bhis] – окончания в инструментален падеж за множествено число в староиндоевропейския език, ни показват, че това предположение не е доказано. Сравнителният метод изисква ясно разделяне на последователни клонове, но непостоянните частични прилики посочват, че по-късните изменения могат да се разпространят в изоглосите, останали от по-ранни промени. Приликата между съседни езици може да се дължи на изчезването на междинните диалекти (теория на вълните) и езиците, които в някои отношения вече са се разграничили, могат да претърпят подобни промени.

Понякога допълнителни факти ни помагат да вземем решение. Така прилагателното на санскрит [‘ri:va:] ‘дебел’, на гръцки [‘ri:ɔ:n], се среща само в индоирански и гръцки език, но съществуването му в староиндоевропейския е гарантирано от неправилното формиране на женската форма на санскрит [‘ri:vari:], на гръцки [‘ri:ejra]. Нито един от двата езика

не образува по този начин нови форми в женски род. От друга страна, германската дума *hemp* ‘коноп’, на староанглийски [‘hæper], на среднохоландски [‘hanner] и така нататък съответства на гръцката дума [‘kannabis]. Въпреки това – а ние научаваме от Херодот (V в. пр. н. е.), че конопът е бил известен на гърците като чуждо растение в Тракия и Скития – думата е навлязла в гръцкия език (а оттам и в латинския) и в германския (и оттам, вероятно, в славянския) от някакъв друг език – много вероятно от угрофински диалект – по времето преди предгерманските промени на [k] в [h] и на [b] в [p]. Но заради тази откъслечна информация близостта между гръцката и германската форма щеше да ни накара да припишем тази дума на староиндоевропейския език.

18.14. Реконструкцията на древните речеви форми хвърля светлина върху нелингвистичните условия от ранните времена. Ако се замислим например, че съставянето на най-ранните индоарийски записи едва ли може да бъде по-късно от 1200 г. пр. н. е. или това на Омировите творби да е по-късно от 800 г. пр. н. е., трябва да датираме нашите реконструирани староиндоевропейски форми поне хиляда години по-рано. По този начин можем да проследим – често с големи подробности – историята на езика, по-добре от която и да е друга структура на обществото. За съжаление, не можем да насочим знанията си към древните общности, тъй като значенията на речевите форми са до голяма степен несигурни. Не знаем какъв староиндоевропейски език се е говорел или от какви хора, не можем да свържем староиндоевропейските речеви форми с някакъв определен вид праисторически обекти.

Съществителното име и глаголът *snow* ‘сняг’ се появяват в толкова индоевропейските езици, че можем да изключим Индия от обхвата на възможните местоположения на староиндоевропейската общност. Имената на растенията дори когато има фонетично съгласие, се различават по значение – така латинският [fa:ɡus], на староанглийски [bo:k], означава ‘бук’, но на гръцки [phe:ɡos] означава вид дъб. Подобни различия в значението се появяват и в имената на други растения като думите *tree* ‘дърво’, *birch* ‘бреза’, *withe* ‘върба’ (на немски *Weide* ‘върба’), *oak* ‘дъб’, *corn* ‘царевича’ и на латински *salix* ‘върба’, *quercus* ‘дъб’, *hordeum* ‘ечемик’ (сроден с немската дума *Gerste*), на санскрит [‘javah] ‘ечемик’. Латинската дума *glans* ‘жълъд’ се среща със същото значение в гръцки, арменски и балто-славянски език.

Сред имената на животни думата *cow* ‘крава’, на санскрит [ga:wh], на гръцки [‘bous], на латински [bo:s], на староирландски [bo:], е еднакво засвидетелствана и е без нередности във формата. Други наименования на животни се появяват в част от територията – така думата *goat* ‘коза’, както видяхме, се ограничава до германски и италиански; на латински е *capra*, на старонорвежки *hafir* ‘козел’ се появява и в келтски. Думата на санскрит [a‘jah] и на литовски [o‘ži:s] е ограничена до тези два езика, а думата

в гръцки [ˈajks] се появява също в арменски и може би в ирански език. Други животни, за които имаме едно или повече съответствия в част от индоевропейската територия, са *horse* 'кон', *dog* 'куче', *sheep* 'овца' (думата *wool* 'вълна' със сигурност е от староиндоевропейската епоха), *pig* 'прасе', *wolf* 'вълк', *bear* 'мечка', *stag* 'елен', *otter* 'видра', *heaver* 'хищник', *goose* 'гъска', *duck* 'патица', *thrush* 'дрозд', *crane* 'жерав', *eagle* 'орел', *fly* 'муха', *bee* 'пчела' (и *mead* 'медовина', което първоначално означава 'мед'), *snake* 'змия', *worm* 'червей', *fish* 'риба'. Нашето *milk* 'мляко' и латинският еквивалент *lac* 'мляко' са доста широко разпространени, както са думата *yoke* 'иго', нашето *wheel* 'колело', немското *Rad* 'колело' и *axle* 'ос, вал'. Можем да заключим, че говедата са били опитомени и каруцата е била в употреба, но другите имена на животни не гарантират опитомяване.

Глаголите за тъкане, шиене и други трудови дейности са широко разпространени, но неясни или променливи по значение. Очевидно числата включват „сто“, но не и „хиляда“. Сред думите за роднински връзки тези за роднини на жената след брака (брат на съпруга, сестра на съпруга и т.н.) показват голямо съвпадение за разлика от думите за роднините на мъжа след брака. Това води до заключението, че съпругата е ставала част от семейството на съпруга, което е живеело в голяма патриархална група. Различните езици показват няколко приравнявания на имената на инструменти на наименованията на металите злато, сребро и бронз (или мед). Част от тях обаче са заемки (като *hemp* 'коноп'), така че със сигурност гръцката [ˈpelekus] 'брадва', на санскрит [paṛaːçuh], е свързана с асирийската дума [pilakku], а нашите *axe* 'брадва' и *silver* 'сребро' са древни заемки. В резултат на това учените поставят староиндоевропейската общност в късната каменна ера.